

TALABALAR BILIMINI BAHOLASHNING TA'LIM SIFATI VA PEDAGOGIK JARAYONGA TA'SIRI

Zufarov Zair Maxmudovich

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti (O'zDSMI),
"Axborot texnologiyalari" kafedrası dotsenti, texnika fanlari nomzodi

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalar bilimni baholashning ta'lim jarayonidagi o'rni, o'qituvchi faoliyatiga, talaba motivatsiyasi va o'quv kontenti shakllanishiga ta'siri keng yoritilgan. Muallif zamonaviy baholash tizimining kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilishi zarurligini asoslab beradi. Maqolada test va nostandart topshiriqlarning ijodiy fikrlash, kasbiy tayyorgarlik va o'zlashtirish darajasini oshirishdagi ahamiyati ko'rsatib berilgan. Shuningdek, baholash jarayonining o'quv jarayonini takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirish va o'qituvchining metodikasini rivojlantirishdagi roli tahlil qilinadi. Bunda B.Blum taksonomiyasi asosida topshiriqlar murakkablik darajasi bo'yicha guruhlanib, baholash samaradorligini ta'minlashga urg'u berilgan. Maqola talimdagi baholash tizimini chuqur tahlil etish, zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirish zaruratini ilmiy asosda yoritib beradi.

Kalit so'zlar: Talabalar bilimni baholash, ta'lim sifati, test topshiriqlari, kompetensiyaviy yondashuv, o'qitish metodikasi, nostandart baholash.

THE IMPACT OF ASSESSMENT OF STUDENTS' KNOWLEDGE ON THE QUALITY OF EDUCATION AND THE PEDAGOGICAL PROCESS

Zufarov Zair Makhmudovich

Uzbek State Institute of Arts and Culture (UzDSCI),

Associate Professor of the Department of "Information Technologies",
Candidate of Technical Sciences

Abstract: This article comprehensively examines the role of student assessment in the educational process, its impact on teacher performance, student motivation, and the development of learning content. The author substantiates the need for organizing a modern assessment system based on a competency-based approach. Particular attention is given to the significance of tests and non-standard tasks in fostering creative thinking, enhancing professional preparedness, and improving knowledge acquisition. The article also analyzes the role of assessment in improving teaching practices, enhancing education quality, and supporting pedagogical development. Tasks are categorized according to Bloom's taxonomy, emphasizing the importance of differentiated evaluation. The study provides a scientifically grounded analysis of the current assessment system in education and the necessity of its improvement through modern approaches.

Keywords: Student assessment, quality of education, test tasks, competency-based approach, teaching methodology, non-standard evaluation.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ta'lim tizimida talabalarning tabiiy yo'nalishdagi o'quv modulilardan savodxonlik darajasini baholashning milliy tizimini yaratish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini tatbiq etish, davlat ta'lim standartlarida ko'zda tutilgan kompetensiyalarni baholash mezonlarini ishlab chiqish kabi dolzarb funksiyalarni ilgari surgan. Amaldagi bakalavriat yo'nalishi davlat ta'lim standartlari kompetensiyaviy yondashuvga asoslanganligiga qaramasdan, o'qitish va baholash metodlari asosan o'quv material va axborotni yodlash hamda bayon qilishga qaratilganligi, tanqidiy

fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikmalari va boshqa malakalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan nazorat va baholash metodlarini chuqur tahlil etish zaruriyatini talab etadi.

Ta'lim tizimida islohotlarni amalga oshirish jarayonida talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish va baholash ham yangicha mazmun kasb etdi. Davlat ta'lim standartlarining ishlab chiqilganligi, yangi o'quv dasturining amaliyotga joriy etilganligi, erkin va mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalashga nisbatan yuqori talabning qo'yilayotganligi, ta'lim amaliyotiga pedagogik texnologiyalar olib kirilayotganligi, talabalarni kasbga muvaffaqiyatli yo'llash maqsadida psixologik va pedagogik diagnostika barcha turdagi ta'lim muassasalarida keng ko'lamda amalga oshirilayotganligi kabi holatlar ko'zga tashlanayotgan bir vaqtda talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini eng samarali shakl, metod va vositalar yordamida nazorat qilish hamda baholash muhim ahamiyatga ega.

Nazorat va baholash aniq belgilangan faoliyat, ya'ni davlat ta'lim standarti bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarning o'zlashtirish darajasini aniqlashga qaratilgan pedagogik vosita sifatida talabani shaxs sifatida rivojlanishi, kasbiy faoliyatga oid bilimlar, o'quv moduli asoslarini o'rganishga bo'lgan qiziqishini orttirish, dunyoqarash, tafakkuri, xotira va irodasini tarbiyalashga imkon yaratadi. Nazorat va baholash orqali talabalar bilimini baholash bilan birga o'quv jarayonida ta'lim maqsadiga qay darajada erishilgani, shuningdek, sifatli ta'lim ko'rsatkichi dinamikasini tahlil qilish mumkin.

Muntazam va tizimli ravishda tashkil etilgan nazorat va baholash jarayoni talabani unumli mehnat qilish, o'zi egallagan bilim darajasini o'zi baholashga o'rgatadi, o'quv moduliga bo'lgan qiziqishini orttiradi. Shuningdek talabalarning o'zlashtirishini nazorat va baholash o'qituvchilarning faoliyatiga baho berishga asos bo'ladi, ya'ni o'qituvchi o'quv materialini qanchalik

tushunarli qilib bayon qila olishi va o'qitishning samarali usullaridan foydalanishi, talabalarning mustaqil bilim olish jarayonini tashkil etish va o'tkazish jarayoniga baho berish imkonini beradi. Nazorat va baholashdan olingan natijalariga tayangan holda o'qituvchi kam samara beruvchi ish usullarini samarali ish usullari bilan almashtiradi va shuningdek, davlat ta'lim standartlari bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni egallashga keng sharoit yaratadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorlik va sifat ko'rsatkichini aniqlashda talabalar tomonidan bilim, ko'nikma, malaka va o'quv moduliga doir xususiy kompetensiyalarni o'zlashtirilish darajasini nazorat va baholash qilish va baholash muhim ahamiyat kasb etadi. Nazorat va baholashni maqsadga muvofiq tashkil etish o'qituvchi tomonidan nazorat va baholash turlari va ularning didaktik maqsadlarini aniq tasavvur etishni talab qiladi. Professor-o'qituvchi talabalarning davlat ta'lim standartlari bo'yicha me'yorlangan bilim, ko'nikma, malaka, tayanch va o'quv moduliga doir xususiy kompetensiyalarni o'zlashtirilish darajasini nazorat va baholash qilish va baholash jarayonida nostandart o'quv va test topshiriqlaridan foydalanishi zarur. Test nazorat va baholashining boshqa an'anaviy nazorat va baholashlardan afzalligi shundaki, bu nazorat va baholash mashg'ulot uchun ajratilgan vaqtdan unumli foydalanish, katta hajmdagi mazmunni qamrab olish, ularning o'quv materialini o'zlashtirish natijalarini ham tez aniqlash imkonini beradi. Test nazorat va baholash qisqa vaqt ichida barcha talabalarning bilim darajasini aniqlashni ta'minlash bilan birga talabalarning har bir mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rish xususiyatini shakllantiradi. Modullarni o'qitishda talabalarning bilim olishga qiziqishlarini orttirish, mustaqil va mantiqiy fikrlashga o'rgatish uchun test topshiriqlari mazmun va shakl jihatdan ham xilma-xil bo'lishi zarur. Bu esa bir tomondan talabalarning bir xillikdan zerikib qolishining oldini olsa, ikkinchi tomondan esa talabalarda ijodiy faoliyatni shakllantiradi. Test-shaxsning aqliy taraqqiyoti,

qobiliyati, irodaviy sifatlari, shuningdek, egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash va Nazorat va baholash qilishda qo'llaniladigan standart topshiriq turi sanaladi. Test – standartlashtirilgan nazorat va baholash topshiriqlari turi bo'lib, u kerakli statistik xususiyatlarga ega bo'lgan, konseptual tanlangan o'zgaruvchan o'lchovning ishonchli hamda validli bahosini ta'minlab beradi. Ijtimoiy amaliyotda testlar insonning qanday kasb-hunar egallashi mumkinligi, uning kasbga layokati yoki layoqatsizligini, iste'dodli yoki aqliy zaifligini aniqlashda, muayyan hamkorlikdagi faoliyatga shaxslarni saralashda keng qo'llaniladi.

Talabalarning ijodiy va mustaqil fikr yuritishni ko'nikmalarini rivojlantirishda kasbiy va mutaxassislik o'quv modullarini o'qitishda nostandart test topshiriqlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. O'qitishda nostandart test topshiriqlaridan foydalanish talabalarning kasbiy tayyorgarlik darajasini orttiradi, ilmiy dunyoqarashini kengaytiradi, talabalarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini mustahkamlaydi, talabalarning tafakkuri, mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi, amaliy muammolarni hal etishga o'rgatadi, mantiqiy fikr yuritishga yo'llaydi, talabalarning aqliy faoliyatini rivojlantirishga zamin yaratadi. Nostandart testlar o'zining mazmuni, tuzilishi va qo'llanish maqsadiga ko'ra muayyan darajada farq qiladi. Mazkur test topshiriqlari talabalarning o'zlashtirgan nafaqat bilimlarini, balki ob'ekt va uning qismlarini tanish, o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash ko'nikmalarini nazorat va baholash qilish va baholash jarayonini haqqoniy va odilona amalga oshirish imkonini beradi.

Talabalarning fan modullari bo'yicha o'zlashtirgan bilim, ko'nikma, malaka, tayanch va fanga doir kompetensiyalarini nazorat qilish va baholash (joriy, oraliq, yakuniy) topshiriqlarining murakkablik darajalari haqida quyidagi tavsiyalarni aytish mumkin:

⌚ Talabalarning modullar bo'yicha o'zlashtirgan bilim, ko'nikma, malaka, tayanch va fanga doir kompetensiyalarini nazorat qilish va baholash turi bo'lgan joriy nazorat topshiriqlari B.Blum o'quv maqsadlari taksonomiyasiga muvofiq shakllantirish lozim;

⌚ Talaba joriy nazoratga ajratilgan ballarni to'plashi uchun tayyorlangan topshiriqlar majmuasining 60% i bilish tushunish, amalda qo'llashga doir murakkablik darajasi reproduktiv va produktiv bo'lgan topshiriqlar;

⌚ Talaba joriy nazoratga ajratilgan ballarni to'plashi uchun tayyorlangan topshiriqlar majmuasining 20% i tahlil va sintez o'quv maqsadlariga murakkablik darajasiga ko'ra qisman-izlanishli topshiriqlar bo'lishi lozim;

⌚ Talaba joriy nazoratga ajratilgan ballarni to'plashi uchun 20% i xulosa o'quv maqsadlariga murakkablik darajasiga ko'ra ijodiy kreativga mos kelishi lozim.

Oraliq va yakuniy nazorat uchun topshiriqlar majmuasini shakllantirishda ham murakkablik darajalari nisbati yuqoridagi tavsiyaga mos kelishi, ya'ni 60% i bilish tushunish, amalda qo'llashga doir murakkablik darajasi reproduktiv va produktiv, 20%i tahlil va sintez o'quv maqsadlariga murakkablik darajasiga ko'ra qisman-izlanishli, 20%i xulosa o'quv maqsadiga mos murakkablik darajasiga ko'ra ijodiy kreativ bo'lishi lozim.

Umuman olganda ta'lim sifatini ta'minlashda talabalarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma, malaka, tayanch va fanga doir xususiy kompetensiyalarini zamon talablariga mos nazorat qilish va baholash quyidagi natijalarni beradi:

- Baholash natijalari o'qituvchiga o'z metodikasini qayta ko'rib chiqishga yordam beradi. Diagnostik baholash orqali o'qituvchi talabalarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi va shu asosda o'quv jarayonini moslashtiradi [1].

- Doimiy baholash o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilishi va takomillashtirishiga xizmat qiladi. Bu o'zgarishlar ta'lim samaradorligini oshiradi.

- Formativ baholash (jarayon davomida) talabada o'z bilim darajasi haqida fikr yuritish va uni yaxshilashga undaydi. Bu esa ichki motivatsiyani oshiradi [2].

- Baholash natijalariga asoslangan fikrlar talabalarni bilimga nisbatan mas'uliyatliroq bo'lishga undaydi. Bu ayniqsa yuqori ta'lim tizimida muhimdir.

- Baholash uslublari noo'rin tanlansa, bu talabalarda stress, haddan ortiq raqobat, hatto o'quv jarayoniga nisbatan salbiy munosabat keltirib chiqarishi mumkin [3].

- Baholash shakllari (test, loyiha, esse) o'quv dasturi mazmunini belgilovchi omilga aylanishi mumkin. "Nimani baholaymiz?" degan savol "Nimani o'qitamiz?" savoliga ta'sir qiladi [4].

- Yaxshi tuzilgan baholash tizimi talabalardan faktlarni yod olish emas, balki tahlil, sintez va baholash kabi yuqori darajadagi kognitiv faoliyatlarni talab qiladi.

- Raqamli texnologiyalar asosidagi baholash tizimlari (Google Forms, LMS tizimlar) o'quv materialini interaktiv, multimodal va individuallashtirilgan holga keltirishga yordam beradi [5].

Qisqacha qilib aytganda talabalar bilimini baholash:

- O'qituvchini metodik faoliyatini takomillashtirishga,
- Talabani o'zini anglash, rivojlanish va mas'uliyatli o'rganishga,
- O'quv kontentini esa chuqur o'zlashtirish va innovatsion yondashuvlar bilan boyitishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Black, P., Wiliam, D. Assessment and classroom learning // *Assessment in Education*. – 1998. – Vol. 5, No. 1. – P. 7–74.

2. Nicol, D. J., Macfarlane-Dick, D. Formative assessment and self-regulated learning // *Studies in Higher Education*. – 2006. – Vol. 31, No. 2. – P. 199–218.
3. Putwain, D. Assessment and examination stress in secondary school students // *Educational Psychology*. – 2009. – Vol. 29, No. 2. – P. 133–147.
4. Biggs, J. Aligning teaching and assessing to course objectives // *Teaching and Learning in Higher Education*. – 2003. – No. 1. – P. 1–7.
5. Gikandi, J. W., Morrow, D., Davis, N. E. Online formative assessment in higher education // *Computers & Education*. – 2011. – Vol. 57, No. 4. – P. 2333–2351.